

КОЛЕКТИВНАТА ПАМЕТ И РОЛЯТА НА ИНДИВИДА

ИРЕНА ТАУШАНОВА

СПЕЦИАЛНОСТ „КУЛТУРОЛОГИЯ“

Проблемът за паметта е разглеждан в контекста на множество хуманитарни науки. Всяка от тях схваща понятието памет по различен начин, всички обаче определят паметта като отношение към миналото.

Терминът памет идва от психологията. Психолозите разграничават 6 вида памет: дългосрочна и краткотрайна; епизодична – за събития и семантична – за смисли; процедурна (телесна; “моторни умения”) и в края на 80-те – наративна памет. Философията засяга проблема за темпоралността на паметта. Интерес представлява историчността на съзнанието. В антропологията паметта е начин за предаване на материално и духовно наследство между поколенията. В историографията съществува разглеждане на историята като памет на общността – “хиперпамет”. За социологията паметта е важна, доколкото чрез нея може да бъде разглеждан начинът, по който социалните условия структурират съзнанието в течение на времето. Неизменно понятието се асоциира с тези две особено разтегливи и често субективни понятия – време и минало.

Фройд (1856 – 1939 г.) обяснява паметта като резервоар, пълен с течност (хидравличен модел на паметта), следите от миналото, които са станали причина за определени събития,

се намират в свободните асоциации.

А съществуването на множество различни институции, служещи за съхраняване на миналото ни отвеждат към културологичното разглеждане на паметта, като “културна памет”. От тук можем да обособим два основни вида памет: колективна (каквато по-често представлява културната памет) и индивидуална (тази, която в своето множество, е съставител на първата).

-

Колективната памет се гради на основата на индивидуалната, но притежава своята социална обусловеност, която се изгражда на базата не на лични спомени и преживявания, а - на реконструиране на колективното минало в социалното съзнание на хората. Общото минало и реконструирането му в настоящето е необходимо, за да се почувства всяка група (голяма или малка) истинска общност.

Членовете на всяко общество притежават съзнание за социална принадлежност, изграждаща тяхната “колективна идентичност” (*Културната памет, 2001 г.*), която се нуждае от съхраняване и от постоянно утвърждаване. Това става възможно именно чрез паметта, която е неизменно свързана със своите носители. Те са тези, които се нуждаят от нея, за да се самоидентифицират и разпознаят

като общност, както и да се утвърдят като такава.

В изследването си “Колективната памет” Морис Халбвакс се абстрахира от чисто научната, медицинска основа на паметта и я разглежда като социален феномен; служи си с понятия като “групова памет” и “памет на нацията”. Колективната памет става възможна единствено в “социална рамка”, която конструира и организира спомените, неизменно свързани с груповата и пространствено-времето съотнесеност на действителността, споделяна от участниците в общността. Халбвакс прави необходимо разграничение между индивидуална и колективна памет, като според него индивидуални могат да бъдат само усещанията, а спомените като памет са винаги тясно обвързани с мисленето, което няма как да не попада под влиянието на различни социални групи. Когато индивидът си спомня, то е винаги в рамките на колективната общност.

Това ни отвежда към процесите, стоящи в основата на колективната памет. Това са постоянното общуване и процесите на социализация, през които преминава всеки член на дадено общество. Именно те поддържат и правят възможно съхраняването на миналото в колективното съзнание. Комуникативната способност осигурява живота на колективната памет.

Това е и едната от двата вида колективна памет, които различава Ян Асман в “Културната памет” – комуникативна и културна памет.

Според него, именно благодарение на участието на индивида в комуникативните процеси, той има възможността да изгради своя индивидуална памет, която всъщност е функ-

ция на всяко възможно субективно обвързване с различни социални групи. С изгубването на комуникативната способност или с прекъсването (дори с изменението, което е напълно нормално осъществяващ се процес с течение на времето) на социалната рамка, настъпва последицата – забравата, която по своята същност също представлява социален феномен.

Тя настъпва с края на комуникативната памет за едно определено поколение (според Асман комуникативната памет обхваща само спомените, които индивидът споделя със своите съвременници). Комуникативната памет възниква със своите носители и си отива с тях, за да се роди нова такава. Тя по своята същност не е опит за съхраняване на миналото, а е социална рамка, организираща своите участници в общество с общо знание и общи спомени, които се отнасят до общото им близко минало и им служат да се самоидентифицират като група.

Другият тип колективна памет – културната памет, е много по-тясно обвързваща се с миналото. Тя си служи със символични форми, които “улавят спомена” и притежават характеристиката трайност - предават се от поколение на поколение. Тези знакови системи представляват стабилни форми, съхраняващи спомена и придаващи на миналото сакрален характер. Те отново притежават и функцията да служат за идентифициране на групата като такава, като служат за постоянното актуализиране на общото минало със своите характеристики и ориентиращи знакови форми. Асман маркира мита като такава основна споменна фигура, като прави необходимото разяснение за

несъществената разлика между мит и история в културната памет, за която съществена е не фактичката, а просто запаметената история.

Чрез символичния им и ритуален характер, те внушават определени норми на поведение, които постоянно се актуализират. Традициите, в по-общ смисъл, притежават тази запаметяваща функция и в тяхното следване се намира актуализираното минало и се осигурява приемственост. Съхраняването на идентичността на дадена общност става възможно въпреки промените, настъпващи с течение на времето. Това превръща традициите в особена форма на културна (колективна) памет. Тук много лесно бихме могли да си обясним много по-силно развитата колективна памет и общностното съзнание на хората в селата и малките провинциални градчета, които често говорят за себе си или за миналото си в множествено число ("ние" – от селото). Те са и хората, имащи най-неразривната връзка с традиционното.

Халбвакс обаче разглежда традицията не като форма, а като деформация на спомена, защото влага в понятието "традиция" онази организираност и универсалност на спомена, която притежава и историята.

Според него колективната памет е синоним на социална памет, а не - на историческа памет, както често бива разбираана тя. Той дори отхвърля историята като памет и причината се крие в нейната универсалност, защото всяка колективна памет е свързана с някаква самоидентификация, т.е. е групово специфична (за разлика от историческата памет, която подобно на традицията, създава само обективизирани форми на

спомена, които не са съвсем истинни) и тясно обвързана със своята времева определеност.

Макар паметта на общността да е колективно обусловена, тя все пак остава притежание на отделния индивид, който сам създава облика ѝ.

- Индивидуалната памет е тясно обвързана с личните преживявания и усещания на субекта. Споменът за лично преживяното изгражда памет, която е самодостатъчна за индивида и изгражда негова лична рамка на спомените, очертаваща измеренията на собствения му живот. И макар паметта на субекта да е в постоянно взаимодействие с тази на другите членове на обществото, в което се намира, тя не се слива с тях.

Да разгледаме обаче и тезата на Халбвакс, че никоя индивидуална памет не може да остане изолирана и затворена (не е самодостатъчна) а индивидът е винаги зависим от отправните точки, които му дава обществото (или групата) за да извика собствените си спомени.

Той различава два вида памет: лична и социална или вътрешна и външна, които се намират в постоянно взаимодействие помежду си. Колективното време и пространство и колективната история са фактори, изграждащи социалната рамка на нашите лични спомени, които постоянно са изложени на един вид овъншняване или влияние отвън. Съхраняването на личните спомени обаче, предполага тази автономност на паметта на субекта, която има свойството да осигурява по-сигурна власт и контрол над спомените, идващи отвън.

„Нашата памет се основава не на научената история, а на преживяната...“ („Колективната памет“, 1996 г.) и Халбвакс прави разлика между автобиографична и историческа памет, като я илюстрира с много ясен пример: Малко дете е на гара нощем, която е пълна с войници. Това, разбира се, не му оставя впечатление за някакво конкретно и значимо събитие, за разлика от впечатлението, което има то за спомена за тази случка след няколко години. Образът постига своята историческа действителност, благодарение на колективната памет, която след години превръща една подобна случка в наистина значимо преживяване (каквото определено в миналото не е била за детето, разполагащо единствено със своята кратка автобиографична памет).

Колективната памет е необходима за отделната личност, която трудно би постигнала своята идентификация, съжителствайки с други индивиди. Съществуването на субекта като единица, притежаваща единствено своя автономна памет в дадена група не е възможно. И все пак съществува заплахата от изгубване на собсвената идентичност. Съгласуването на мислите (организиращи спомените) с останалите в групата предполага загубване на личните, служещи за организация и ориентация на субекта в социалната среда и за изграждане и удържане на собсвената идентичност.

Отправните точки, които паметта донася отвън, често могат да бъдат измамни за индивида.

- Възможно ли е колективната памет да насажда фалшиво съзнание у индивида? Да, дори много повече – колективната памет (и в смисъла на историческа) представлява едно от най-успешните средства за манипулация на масите, засягаща лично всеки субект, освен тези, у които индивидуалната памет е силна и автономна.

Ярък пример за такова насаждане на фалшива културна памет у нас е периода на социализма, а доказателствата за успеха на този акт на властта можем да открием дори в живата памет на нашите родители, баби и дядовци, които не спират да разпространяват „големия разказ“ за положителните страни на режима, забравяйки да споменат отрицателните.

Асман разглежда мита като една основна споменна фигура на колективната памет, служеща си със символични форми, които „улавят“ спомена и го предават от поколение на поколение. Но митът е и онази форма на колективна памет, която по-рано Ролан Барт разглежда като основна форма на фалшиво съзнание (*Митологии*, 2004 г.)

В статията „Неволите на историята на сегашното време: Посткомунистически употреби на паметта“ (2001г) Ивайло Знеполски развенчава някои от митовете, формирани се около разказите за комунизма. Той се фокусира върху едно понятие, въведено от Пол Рикъор – „споделена памет“ (*Паметта, историята, забравата* 2006 г). Това е междинно понятие, чрез което конфликтът между индивидуалната и колективната памет може да бъде смекчен. На споделената памет може да се гледа като на вид консенсус, нещо като договорка

за това, кой е истинният момент от дадена ситуация в миналото според спомнящите си индивиди. Но такъв консенсус е възможен само, ако те се намират в сходна житейска ситуация или позиция – ако кръга на споделяне стане още по широк (като едно цяло посткомунистическо общество) се зараждат различни лагери на споделяне, в които водещата истина относно миналото, се определя зависимост от споделяната от колектива идеология. Различните „споделени памет“ често са в непримирим конфликт, или помежду си, или със самата история. Знеполски цитира Райнхард Козелек, според когото историята се пише от победителите, но - само за известно време, „защото в дългосрочен план историческите придобивки на познанието идват от победените.“[□]

Подобен конфликт може да възникне между колективната памет на дадена общност и индивидуалните спомени на някой от членовете ѝ. Като социализиране на индивидуалните спомени, колективната памет представлява дълъг процес, в който индивидуалната памет е подложена на множество употреби, с културен, исторически, национален, идеологически и властови характер. Често в режими, подобни на социалистическия, **употребата** на паметта се превръща в **злоупотреба** – така паметта на някои индивиди, не само губи спомените си за определени събития и факти, но и придобива нови за неслучили се такива. Чрез един вид „организирана забравя“ на близкото минало се укрепват социални връзки, които биват нарочно „разкъсани“ от индивиди с по-автономна памет.

Като такова оттласкване на нечий спомени от колективния разказ

за дадено събитие в миналото, можем да приемем свидетелстването. Свидетелят - от латински *superstes*, т.е. човек, който остава върху нещо или пък оцелява след нещото[□], е схващан като носител на паметта, чийто разказ за близкото минало е неоспорим. Съществува обаче един съществен проблем, за който говори Робер Антелм. Става въпрос за невъзможността на свидетелството – това е наличието на една съществена разлика между самото преживяване на дадено събитие и разказа на свидетеля за преживяното.

- Колективната памет заема централно място сред „режимите на историчност“ в смисъла, в който френския историк и изследовател Франсоа Артог си служи с понятието. В едно по-широко поле на разбиране режимите на историчност обхващат движението напред и назад във времето и в различни пространства. Това движение се характеризира с една осезаема криза на времето днес, която автора обяснява с изчезването на ясно разграничение между минало, настояще и бъдеще.

Един от по-тесните смисли на понятието го превръща в инструмент за разбиране на отношението на дадено общество към собственото му минало. Тук връзките между колективна и индивидуална памет, местата на паметта (понятие на Пиер Нора), наследството и националната история, са основополагащи за това, как колективът изгражда представите си за времето и изгражда разказа за своето минало. Артог се фокусира върху един централен за нашето съвремие режим на паметта. Паметта на нови-

те общества (като различаващи се от традиционните) променя своите функции и се превръща в инструмент на презентизма (позволява оценка на миналото от гледна точка на настоящето). Паметта приема форма на спомени за паметта.

И, макар да няма как в едно общество паметта на индивида да бъде затворена и изцяло изолирана от тази на колектива, той трябва да умее да съхранява личните си спомени като своя собствена отправна рамка, даваща му ориентир в социалната действителност, в която се намира. Да се доверим на националната история, приемайки я за надежден инструмент срещу забравата на собствените ни корени във все по-глобализиращото се настояще, ми се струва доста наивен подход, особено - с оглед на вече описаните дихотомии на паметта, в които тя заема централна позиция.

Едно възможно решение е внимателното подбиране на източниците, с които си служим, за да се завръщаме към собственото си минало или възможността живата памет да се превърне в основа на написването на новата история, както призовава Нора.

БИБЛИОГРАФИЯ :

Артог, Ф., *Режими на историчност*, Изд. на НБУ, С., 2003 г.

Асман, Я., *Културната памет*, изд. "Планета-3", С., 2001 г.

Знеполски, Ив., *История, разказ, памет*, изд. „Дом на науките за човека и обществото“, С., 2001 г.

Халбвакс, М., *Колективната памет*, ИК "Критика и хуманизъм", С., 1996 г.

Лекции ОПК, Д. Колева, 2009 г.

поръчай
сега

(Не)обикновените животни

Чавдар Черников

Може би мислите, че знаем всичко за царството на животните? Донякъде е така, но донякъде. В тази книга ще намерите изложени с удивителна компетентност и лекота толкова непознати ви и невероятни факти от животинския свят, че духът на откривателя ще се събуди у всеки от вас, а възхищението ви пред великото чудо на живота ще набере непознати сили.